

Lähi-idän hauras demokratia

Islamismi kansanvallan kehittäjänä Jordaniassa?

AINI LINJAKUMPU

ABSTRACT

Fragile Democracy in the Middle East – Developing Jordanian Democracy through Islam?

The relationship between Islam and democracy is a widely discussed subject in research. Democracy is often considered to be in conflict with the doctrine and practices of Islam. On the other hand, people think that a possible democratization process will decrease Islamic extremist activity. This article focuses on the relation between Islam and democracy in the light of existing practices. I examine the Jordanian Muslim Brotherhood and its political wing – the Islamic Action Front (IAF). The objective is to examine how the party's activities have furthered democratic development in Jordan and, on the other hand, what types of negative dimensions they may entail in terms of democratization. As a background for the study I reflect on problems related to democracy in the Middle Eastern context in general. The theoretical frame of reference is based on the idea of gradual democratization and the role of parties in it.

Johdanto

Islamilaisittain artikuloitulla poliittisella toiminnalla on huono kaiku demokraattisen kehityksen kontekstissa. Islamin ja demokratian on nähty olevan keskenään yhteensopimattomia, koska islamin opissa tulkitaan perimmäisen vallan kuuluvan jumalalle siinä kun demokratiassa vallan nähdään kuuluvan kansalle ja sen valitsemille poliittisille edustajille. Toinen moneen kertaan toistettu väittäjä on, että monet islamilaiset poliittiset trendit ovat luonteeltaan hyvin konservatiivisia ja pyrkivät vakiinnuttamaan antidemokraattisia, esimerkiksi naisten asemaan liittyviä kulttuurisia normeja (ks. tarkemmin esim. Gerner 2003, 92; Fuller 2005, 37).

Syyskuun 11. päivän iskujen jälkeen islamilainen poliittinen toiminta on myös liitetty yhä useammin väkivaltaiseen terrorismiin, joka pyrkii tuhoamaan demokraattisen olemassaolon edellytyksiä. Yhdysvaltain johtama terrorismin vastainen sota on puolestaan ollut esimerkki demokratian juurruttamispyrkimyksestä, ensin Afganistanissa ja sitten Irakissa. Afganistanissa pyrittiin saamaan pois val-

lasta ääri-islamilainen Taleban-liike, joka pyrki rakentamaan maasta islamilaisen valtion. Irakissa Saddamin hallinnon kaatamisen nähtiin antavan suoran väylän demokratisoitumiskehitykselle. Molemmissa tapauksissa demokratiapyrkimykset ovat kuitenkin kohdanneet varsin vakavia ongelmia. Alueen maiden erityispiirteitä ei ole juurikaan pystytty ymmärtämään, eikä toisaalta antamaan järkevää mallia demokratisoitumiskehitykselle.

Islam on tässä terrorisminvastaisessa sodassa näyttäytynyt ristiriitaisella tavalla. Yhtäältä sen erilaisille suuntauksille on pyritty antamaan jalansijaa valtioiden rakentamisprosesseissa, mutta toisaalta sen liiallinen merkitys keskeisissä vallan asemissa on koettu uhkaavana. Demokratisoituminen on puolestaan nähty kausaalisenä tekijänä islamilaisen aktivismin, erityisesti terrorismin, vähentymiselle (Carother & Ottaway 2005, 6). Tässä yhteydessä vähemmälle huomiolle on jäänyt se, että useissa maissa islamilaiset liikkeet ovat olleet merkittävällä tavalla mukana erilaisissa demokraattisissa poliittisissa prosesseissa jo useamman vuosikymmenen ajan (ks. esim. Langohr 2005, 194).

Islamin ja demokratian välinen suhde onkin paljon monimuotoisempi kuin edellä mainitun kaltaiset dikotomisoivat ja yksinkertaistavat esimerkit antaisivat ymmärtää. Suhdetta ei voi palauttaa islamin uskonnollisiin lähtökohtiin, eikä Koraanin tai islamilaisen lain kautta voida todentaa islamin suhdetta demokratiaan. Kuten kaikki keskeiset uskonnolliset traditiot ja maailmankatsomukset, myös islamista voidaan löytää tukea kaikille mahdollisille hallinnan ja politiikan tavoille, absolutismista ja hierarkiasta tasa-arvon ja vapauden ajatuksiin (Espósito & Voll 1996, 7; Fuller 2005, 39). Islam uskontona ei sinänsä määrittele demokratian mahdollisuutta, vaan mahdollisuus perustuu siihen, miten islamia hyödyntävät poliittiset toimijat rakentavat oman toimintansa ideologisen ja käytännöllisen perustan. Kuten Graham Fuller (2005, 38–39) sanoo, demokratian ja islamin välinen suhde ei synny abstraktissa, vaan todellisessa maailmassa. Siihen vaikuttavat kunkin valtion erityispiirteet, aika, demokraattiseen prosessiin osallistuvat ihmiset, paikallinen poliittinen kulttuuri ja ympäröivä alueellinen ja globaali politiikka. Näin ollen jos Lähi-idässä ei ole demokratiaa, syytä siihen ei voida redusoida islamiin.¹ Islamia abstraktina uskomusjärjestelmänä ei tule nähdä demokratisoitumisen esteenä, eikä siihen perustuvaa konkreettista poliittista toimintaa myöskään ole syytä nähdä lähtökohteisesti demokratian vastaisena.

Tässä artikkelissa tarkastellaan islamilaiseksi luokiteltavan poliittisen liikehdinnän suhdetta demokraattiseen kehitykseen Lähi-idässä. Esimerkkinä on Jordania ja siellä toimiva Muslimiveljeskunta (Ikhwan; Muslim Brotherhood) sekä sen poliittinen siipi Islamic Action Front (IAF).² IAF

on yksi niistä harvoista islamistisista puolueista Lähi-idässä, jotka ovat voineet toimia laillisesti poliittisen järjestelmän sisällä. Tarkoituksena on pohdita, miten liikkeen toiminta on edesauttanut demokraattista kehitystä Jordaniassa, ja toisaalta, millaisia demokratisoitumiselle haitallisia ulottuvuuksia sillä mahdollisesti on ollut. Taustana tarkastelulle pohditaan yleisemmin demokraatioproblematiikkaa Lähi-idän kontekstissa. Teoreettisena viitekehysenä toimii asteittaisen demokratian ajatus ja puolueiden toiminnan merkitys sen yhteydessä.

Lähi-idän demokraatiakeskustelun lähtökohdat

Lähi-idän nykyistä demokraatiakeskustelua hallitsee Irakin tilanne. Maan demokraatiakehityksen ongelmallisuus Saddam Husseinin kukistumisen jälkeen on selvästi osoittanut myös itse demokratia-termin monimutkaisuuden. Yhdysvaltain johdolla tapahtuva valtion rakentaminen ja siihen liittyvien demokraattisten rakenteiden ja prosessien luominen on ollut varsin voimakkaasti ulkoapäin tuotettua ja pakotettua. Demokratia on näyttäytynyt vientituotteena, joka voidaan automaattisesti istuttaa mihin tahansa historialliseen tilanteeseen ja paikkaan.³ Arang Keshavarzianin (2005, 63) mukaan sanasta ”demokratia” on tullut keskeinen kehitysmaiden olemassaoloa määrittävä asia, samalla tavalla kuin ”modernisaatio”, ”kehitys”, ”vakaus” ja ”vahvat valtiot” sitä ennen.

Tähän liittyen on pohdittu muun muassa demokratisoitumisen yleistä mahdollisuutta Lähi-idässä ja toisaalta islamin roolia tässä prosessissa. Keskukselliset eivät ole uusia, vaan niitä on käyty jo vuosikymmenien ajan. Usein on asetettu kyseenalai-

¹ Tätä väitettä tukee myös se, että muualla kuin arabien asuttamissa muslimimaissa demokratia tai demokraattiset käytännöt ovat selvästi yleisempiä kuin arabivaltioissa. Muslimienemmistöisiä maita on 47, joissa yhdeksässä on vaaleihin perustuva parlamentti, ja joista yksikään ei sijaitse Lähi-idässä. (Walker 2004) Tosin toisen laskelman mukaan on olemassa 43 muslimienemmistöistä maata, joista seitsemän on demokraatioita, eikä yksikään Lähi-idässä. (Brunberg & Diamond 2003, x.)

² Termillä Muslimiveljeskunta (tai Veljeskunta) viitataan po. liikkeen kokonaisuuteen sekä sen historialliseen muotoon. Jordanian Muslimiveljeskunta perustettiin vuonna 1945, ja vuonna 1947 aloitti organisaation ensimmäinen hallinnollinen komitea työskentelynsä Abu Qourahin johdolla. Tätä oli edeltänyt Jordanian hallituksen hyväksyntä toiminnan aloittamiselle. (Kazem 1997, 15.) Jordanian

Muslimiveljeskunta on egyptiläisen Muslimiveljeskunnan sisarorganisaatio, ja on noudattanut linjauksissaan perustajan Hasan al-Bannan linjauksia. Mohammed Abdul Rahman Khalifeh valittiin yhteisön johtajaksi vuonna 1953, josta lähtien toiminta alkoi muodostua organisoidummaksi. IAF on Jordanian Muslimiveljeskunnan poliittinen siipi, joka perustettiin vuonna 1992. IAF ja Muslimiveljeskunta toimivat osittain itsenäisesti, ja osittain niillä on koordinoitua toimintaa. *Muslimiveljeskunnan toiminnan ala on laajempi sisältäen erityisesti uskonnolliset ja sosiaaliset ulottuvuudet, kun taas IAF keskittyy poliittisiin ulottuvuuksiin.*

³ Demokratisoimispyrkimykset niin Irakissa kuin muualkin ovat näyttäytyneet Yhdysvaltojen ulko- ja turvallisuuspolitiikan osana, jossa myös energiapolitiikalla on ollut erityinen roolinsa. (Vrt. esim. Brownlee 2005, 59–60; Cheema 2005, 241.)

seksi, onko demokratiaa ylipäänsä mahdollista toteuttaa alueella (ks. esim. Auybi 1995, 396). Erään näkemyksen mukaan demokratia on kulttuurisesti erityinen ja paikantuu pelkästään tiettyihin valtioihin ja alueisiin, eikä sen siirtäminen Lähi-idän erityiseen poliittiseen ja kulttuuriseen kontekstiin siten ole mahdollista. Tässä yhteydessä otetaan usein esiin erityisesti islamin negatiivinen kulttuurinen vaikutus (ks. tark. Posusney 2005b, 4–5). Päinvastaista näkemystä edustaa ajatus, että demokratia on universaali ja mahdollinen kaikkialla maailmassa.

Demokratian kehittymisen suhteen on kuitenkin huomattava ero länsimaiden ja islamilaisien maiden välillä ja ymmärrettävä niiden historiallisten olosuhteiden erityisyys, joissa länsimainenkin demokratia on syntynyt. Nykyinen tilanne Lähi-idän islamilaisissa maissa poikkeaa merkittävällä tavalla 1800- ja 1900-luvulla Euroopassa vallinneista olosuhteista. Islamilaisissa maissa eletään edelleen post-koloniaalista aikaa, jossa edellytykset demokraattiselle valtiolliselle kehitykselle ovat hyvin erilaiset kuin aikoinaan länsimaissa. Esimerkiksi Nazih Ayubin (1995, 397–400) mukaan Lähi-idän valtioiden demokraattista kehitystä estää se, että ne eivät ole kapitalistisia yhteiskuntia. Väite perustuu oletukseen, että taloudellinen kehitys edesauttaa monimuotoisen luokkayhteiskunnan syntymistä. Ayubin mielestä demokratia ei ole pelkästään hallinnon muoto, vaan myös kulttuurinen ja intellektuaalinen perinne. Hänen mielestään tuo perinne puuttuu Lähi-idän arabi-islamilaisesta kulttuurista. Esimerkiksi vapauden käsite tai individualismin periaate eivät ole kehittyneet siellä samalla tavalla kuin läntisessä maailmassa.

Huolimatta Lähi-idän demokratisoitumisen ongelmista olisi kuitenkin päästävä irti alueeseen liittyvästä poikkeuksellisuuden ajatuksesta (ks. esim. Leca 1996, 59–61). Ei voida olettaa, että Lähi-idän maat olisivat perusluonteeltaan epädemokraattisia tai että demokratia ei niissä voisi onnistua. Toisaalta voidaan kuitenkin sanoa, että alueen valtioiden demokratisoitumisen edellytykset perustuvat historialliseen kehitykseen, jonka myötä on syntynyt sellaisia rakenteita ja toiminnan tapoja, jotka eivät ole omiaan vahvistamaan kansanvaltaisen toiminnan edellytyksiä. (Ks. tark. Kassay 2002, 46.) Vaikka demokratiaa voidaan problematisoida monesta näkökulmasta ja erityisesti demokratian pakottamiseen liittyy monia ongelmallisia ulottuvuuksia, tämän artikkelin lähtökohtana on, että demokratia on tällä hetkellä keskeisin ja mielek-

käin poliittisen hallinnan muoto, jolle ei ole modernissa historiassa vakavasti otettavaa haastajaa.⁴

Demokratisoitumiseen liittyvät prosessit ja vaihtelevat vaihtelevat maittain (Sreberny 2001, 104). Tässä yhteydessä Jordania on kiinnostava esimerkki. Vaikka valtio on pieni ja luonnonvaroiltaan köyhä, ja vaikka sen strateginen asema hyvin haavoittuvainen, se on pystynyt löytämään sekä kansainvälisesti että kansallisesti varsin stabiiliin poliittisen elämänmuodon verrattuna muihin Lähi-idän valtioihin. Tosin stabiiliudestaan huolimatta kehitys demokraatiaksi on vielä kesken ja monin osin länsimaistyyppinen demokratia on jäänyt toteutumatta. Valtaa pitävät monarkki ja sitä lähellä olevat tahot.

Jordaniassa poliittinen kehitys saavutti uuden tason vuonna 1989, jolloin pidettiin ensimmäiset vaalit vuoden 1967 jälkeen. Vaalien jälkeen valtaapitävän monarkin suhtautuminen poliittiseen oppositioon ja kansalaisyhteiskunnan toimijoihin muuttui. Poliittisia puolueita sallittiin ja lähdettiin siirtymään monipuoluejärjestelmän suuntaan. Jordaniassa⁵ on ollut suhteellisen vapaat vaalit myös vuosina 1993, 1997 ja 2003. Näiden lisäksi vuonna 1991 tehtiin National Charter (*Kansallinen julistus*), jossa määriteltiin monarkin ja ”Jordanian kansan” välinen suhde ja jonka kaikki keskeiset Jordanian poliittiset ryhmät ovat allekirjoittaneet. Sen kautta määriteltiin ilmaisuvapauden ja median rajat ja oppositio sai paremmat mahdollisuudet organisoitua puolueiksi. Samalla Kansallinen julistus oli väline mukauttaa ja sitouttaa oppositio hallitseviin eliitteihin. (Dieterich 2002, 132.) Asteittaiseen vapautumiseen on liittynyt myös puolue toiminnan laillistaminen ja sotatilalain poistaminen. Toisaalta kansalaisjärjestötoiminta on edelleenkin ollut tiukasti valtion kontrollissa ja hallinnassa, mielenosoitukset ovat olleet voimakkaasti rajoitettuja ja lehdistön vapaus on ollut kapeaa. (Ks. esim. Wictorowicz 1999, 607.)⁶

⁴ Ks. ”demokratian puolustamisesta” esim. Cohen 1971, 205–240.

⁵ Jordanian lisäksi ainakin jonkinlaisia vaaleja on pidetty Marokossa, Palestiinan alueella, Turkissa, Bahrainissa, Kuwaitissa, Jemenissä, Libanonissa, Egyptissä, Algeriassa, Tunisiassa ja Iranissa. Demokratiaselvityksiä tekevä laitoksen Freedom Housen määriyksen mukaan neljää viimeksi mainittua valtiota ei voi kuitenkaan pitää poliittisesti vapaina, muut mainitut maat ovat osittain vapaita.

⁶ Jordanian poliittinen järjestelmä on jakautunut toimeenpano-, lakiasäättävään ja tuomiovaltaan. Toimeenpano-

Jordanian ja Lähi-idän demokratisoitumisprosesseja laajemminkin ajatellessa täytyy ottaa huomioon myös ulkoisten tekijöiden ja muualla tapahtuvien poliittisten prosessien merkitys. Tässä yhteydessä huomionarvoisia tekijöitä ovat olleet muun muassa Itä-Euroopan maiden siirtyminen demokraattiseen järjestelmään kommunismin romahtamisen jälkeen, kansainvälisten rahoitusorganisaatioiden merkitys ja kasvava länsimaisten kansalaisliikkeiden toiminta ja läsnäolo Lähi-idässä. (Ks. Kassay 2002, 45.) Ali Kassayn mukaan Itä-Euroopan esimerkki osoitti jordanialaisille päätöksentekijöille ei pelkästään sen, että demokratia on toivottavaa, mutta myös sen, että demokratisoituvat maat saavat länsimaista apua. Jordanian johto tiesi, että pyrkiminen demokratisoitumisen alueelliseksi edelläkävijäksi voisi vihastuttaa maan konservatiivisempia naapureita, mutta toisaalta se voisi olla miellyttävä enemmän länsimaisia rahoittajia. (Kassay 2002, 61.)

Asteittaisen demokratisoitumisen ajatus ja puoluetoiminta

Jordanian demokratisoitumisprosessilla on siis omat ongelmansa, eikä tilannetta voida pitää täysin tyydyttävänä. Tämän artikkelin tarkoituksena on pyrkiä hahmottamaan niitä tekijöitä, jotka ovat kuitenkin vieneet demokratisoitumista jollakin tavalla eteenpäin. Miten demokratian käsitettä ja demokratisoitumisen prosessia tulisi lähestyä, että pystytään huomioimaan olemassa olevat tai tapahtuneet positiiviset kehityskulut?

Raymond Martin Lipset määrittelee demokratian yhtäältä poliittiseksi järjestelmäksi, joka takaa perustuslailliset mahdollisuudet vaihtaa hallitsevia viranomaisia, ja toisaalta sosiaalisiksi mekanismeiksi, joka mahdollistaa sen, että laajin mahdollinen osa populaatiosta vaikuttaa keskeisiin päätöksiin valitsemalla olemassa olevista ehdokkaista edustajansa. (Lipset 1964, 45.) Demokratiaan liittyy poliittisen vallan olemassaolo, joka saavutetaan kilpailun, eli yleensä vaalien kautta. Demokratian stabiliteetti liittyy puolestaan poliittisen järjestelmän legitimitettiin eli siihen luottamuk-

seen ja uskoon, että olemassa olevat instituutiot ovat parhaita mahdollisia kyseisessä yhteiskunnassa. (Lipset 1964, 77.) Yhdistyneiden Kansakuntien alaisen UNDP:n (United Nations Development Programme) mukaan demokraattisen poliittisen järjestelmän piirteitä ovat osallistuminen, laillisuusperiaatteen noudattaminen, läpinäkyvyys, vastavuoroisuus, tasapuolisuus sekä vastuun ja strategisen näkemyksen olemassaolo (Arab Human Development Report 2002, 196).

Määrittelypyrkimyksestä huolimatta demokratia ei ole yhtenäinen tai yhdenmukainen ominaisuus. Se on pikemminkin erilaisten ulottuvuuksien ja ominaisuuksien kokonaisuus, joka voi kehittyä hyvin monella tavalla (vrt. Lipset 1964, 47). Lähi-idän demokratisoitumista ei voida ymmärtää yhtäkäsienä siirtymisenä autoritaarisista hallintomuodoista demokraattisiin, eikä myöskään yhtäkkisenä demokratisoitumisen aaltona, kuten Yhdysvaltain johtamassa terrorismin vastaisessa sodassa oletettiin tapahtuvan (ks. esim. Carother & Ottaway 2005, 4).⁷ Demokratisoitumista on Lähi-idän kontekstissa järkevämpää tarkastella *asteittaisen* demokratisoitumisen kautta (ks. Posusney 2005a, 92–93). Asteittaiseen demokratisoitumiseen liittyy olennaisella tavalla poliittinen liberalisointi ja erilaiset poliittiset reformit.

Gernerin mukaan poliittinen liberalisointi⁸ sisältää julkisen alueen laajentumisen kansalaisvapauksien ja poliittisten vapauksien tunnustamisen ja suojelemisen kautta. Siihen liittyy kansalaisten mahdollisuus osallistua vapaaseen poliittiseen keskusteluun ja organisoitua saavuttaakseen yhteisiä tavoitteita. Poliittinen demokratisoituminen sisältää poliittisen osallistumisen laajentumisen sillä tavalla, että demokratisoituminen antaa kansalaisille todellisen ja merkityksellisen mahdollisuuden julkisen politiikan kollektiiviseen kontrolliin. (Gerner 2003, 89) Käytännössä julkinen kontrolli merkitsee opposition olemassaoloa ja vaalien säännöllistä järjestämistä. Sen lisäksi demokratisoitumiseen liittyy olennaisesti mahdollisuus vapaaseen ilmaisuun ja kritiikin esittämiseen olemassa olevaa hallintoa ja sen toimia vastaan. Kritiikin ilmaisuun

valta on tiukasti kuninkaan hallussa, joka käyttää valtaansa pääministerin ja hallituksen kautta. Kuninkaalla on laaja nimittämisvalta, ja hän toimii myös armeijan ylipäällikkönä. Tuomioistuinalaitos toimii varsin itsenäisesti. (Jreisat 1997, 113.)

⁷ Tällainen nopean muutoksen idea nousee erityisesti Latiinalaisen Amerikan ja Itä-Euroopan kehitysten kautta: monissa maissa siirryttiin nopeasti autoritäärisistä järjestelmistä demokraattisiin. (Herb 2005, 170)

⁸ Arabian kielessä käytetään poliittisesta avautumisesta termiä *ta'adudiyya*, joka viittaa pluralisoiutumiseen ja monipuolueisuuteen. (Posusney 2005b, 93)

täytyy olla myös mekanismeja eli medioiden tulisi olla avoimia ja vapaita ulkopuolisesta tarkkailusta ja sensuurista. Toisaalta yleisen ilmapiirin pitäisi antaa mahdollisuus mielipiteiden ilmaisuun ilman pelkoa välittömistä sanktioista.

Demokratisoitumistutkimuksessa korostetaan usein makrotason selitysmalleja (ks. Brownlee 2005, 46). On kuitenkin syytä tarkastella myös pienemmän mittakaavan tapahtumia ja prosesseja. Tässä yhteydessä pohdin nimenomaan *puolueiden* merkitystä asteittaisen demokratian edistäjänä. Puolueiden tarkoituksena poliittisissa järjestelmissä on ”järjestää” yleistä mielipidettä ja välittää vaatimuksia valtaapitäville. Puolueiden pitää pystyä hahmottamaan yhteiskunnan yleisempi idea ja merkitys ja artikuloida se kannattajilleen, joiden rekrytointi on keskeinen osa puolueen toimintaa. Puolueet eivät ole satunnaisia ihmisten ryhmittymiä, vaan niissä täytyy olla jatkuvuutta ja samalla niihin liittyy myös paikallisen ja kansallisen toiminnan olemassaolo. (LaPalombara & Weiner 1972, 3, 6.)

Islamilaisessa politiikassa puolueet ovat vain yksi toimijoiden taso. Muita islamilaiseksi luokiteltavia toimijoita ovat esimerkiksi valtiot, valtioliittoutumat ja yksilöt. Tässä yhteydessä keskityn erityisesti islamilaisten – eli islamististen – liikkeiden tasolle. Niillä tarkoitan liikkeitä, joiden pyrkimyksenä on toimia politiikan kentällä, ja jotka merkityksellistävät toimintansa, ideologiansa ja identiteettinsä tavalla tai toisella islamin kautta. Toiminnan tavat islamistisilla liikkeillä eroavat voimakkaasti toisistaan. On olemassa liikkeitä, jotka pyrkivät toimimaan laillisten prosessien sisällä ja niiden ehdoilla. Toisaalta on olemassa liikkeitä, jotka pyrkivät esimerkiksi väkivallan ja terrorismin kautta murtamaan vallitsevia poliittisia rakenteita (kuten al-Qaida). Näiden ulottuvuuksien välille mahtuu monenlaisten toimintatapojen ja mahdollisuuksien kirjo.

Käytännössä poliittinen osallistuminen Lähi-idän islamistisille liikkeille on useimmissa tapauksissa joko mahdotonta tai se on hyvin tiukasti hallitusten määrittelemää. Islamistisia liikkeitä on ollut Jordanian lisäksi poliittisessa, lähinnä oppositiotyypisessä toiminnassa muun muassa Egyptissä, Libanonissa, Turkissa, Pakistanissa, Marokossa ja Jemenissä. Osallistumismahdollisuuksien kirjoa voidaan hahmottaa skaalan kautta, jonka yhdessä ääripäässä on *pakotettu eksklusio*, joka tarkoittaa islamilaisten liikkeiden sulkemista kokonaisuudessaan pois poliittisista prosesseista. Toisessa ääri-

päässä on *täydellinen inkluusio*, joka on tapahtunut Lähi-idän maista vain Algeriassa (1988–1991 välisenä aikana) ja Turkissa. Väliin jäävät *marginalisoinnin* ja *osittaisen hyväksynnän* strategiat. (Ks. Hudson 1994, 3–27.) Jordanian osalta voidaan puhua nimenomaan osittaisen hyväksynnän linjasta, jossa islamilaisille liikkeille on muotoutunut jonkinlainen osallistumisen alue. Osallistumisen mahdollisuuden vuoksi Muslimiveljeskunta onkin suhteellisen harvinainen ilmiö Lähi-idän poliittisessa todellisuudessa.

Muslimiveljeskunta, Islamic Action Front ja demokratian askeleet

Asteittaisen demokratisoitumisen idea nojautuu toimintaan ja erilaisiin käytäntöihin. Demokraattisen poliittisen järjestelmän muotoutumiseen liittyy hitaita ja pienimuotoisia kehitysprosseja, jotka liittyvät esimerkiksi vaaleihin ja äänestämiseen, poliittiseen toimintaan yleisemmin ja kansalaisyhteiskunnan rakentamiseen. Seuraavana tarkastellaankin niitä Muslimiveljeskunnan ja IAF:n toimintoja, joilla on ollut vaikutuksia demokratian kehitykseen Jordaniassa. Länsimaisesta näkökulmasta ne voivat näyttäytyä itsestään selviltä, mutta Lähi-idän poliittisessa todellisuudessa tilanne on toisenlainen.

Vaaliosallistuminen ja ohjelmat: käytäntö ja ideologian artikulointi

Vaalit ja vaaliosallistuminen ovat demokraattisten järjestelmien keskeinen piirre. Vaikka niihin liittyy sisäsyntyisesti keskinäinen kilpailu ja kamppailu, tärkeämpää on nähdä vaaliosallistumisen merkitys poliittisen konsensuksen ja integraation rakentajana. (Lipset 1964, 30–31) Vaalit antavat kansalaisille tilaisuuden osallistua hallintoon, ja ne mahdollistavat mekanismin, jossa kilpailevat näkemykset joudutaan artikuloimaan ja identifioimaan (Cheema 2005, 11–12).

Muslimiveljeskunnalla ajatus *osallistumisesta* on ollut mukana liikkeen alkuajoista lähtien: pääosa organisaation jäsenistä on ollut sitä mieltä, että osallistuminen auttaa levittämään ryhmän ajatuksia ja mahdollistaa sen aktivistien esittelyn yleisölle.⁹

⁹ Marraskuun 1989 vaaleissa Veljeskuntaa edustavat kandidaatit saivat 22 paikkaa 80:sta. Vuonna 1993 IAF sai 16 paikkaa 80:sta ja vuonna 2003 17 paikkaa 110:sta. Vuoden 1997 vaaleja islamistiset puolueet boikotoivat.

Mukanaolo parlamentissa nähdään parempana kuin sen ulkopuolelle jättäytyminen (Gharaibeh 1997, 47). IAF:n kannalta mahdollisuus osallistua ja olla näkyvissä erilaisissa poliittisissa prosesseissa on ensiarvoisen tärkeää, koska se antaa mahdollisuuden vuorovaikutukseen ja osallistumiseen politiikan sektorin sisällä. (Ks. Uwaideh 1996, 317) Osallistumisen kautta poliittista toimintaa pystytään arvioimaan ja se on avointa niin liikkeen jäsenille kuin ulkopuolisillekin.¹⁰

Parlamentaarinen työ on avain perustuslailliseen ja oikeudelliseen muutokseen ja samalla se kehittää puolueen toimijoita ymmärtämään kansalaisten huolia (Gharaibeh 1997, 48). Vaikka Jordaniassa on liki kolmekymmentä poliittista puoluetta, Quintan Wictorowiczin (1999, 618) mukaan niiden kyky ja hyödyllisyys demokratian kehittymisen suhteen on kyseenalainen. Lisäksi Jordaniassa puolueiden toiminta on keskimäärin hyvin vähän tunnettua. Jordanian yliopiston tutkimuslaitoksen *Center for Strategic Studiesin* vuonna 2003 tehdyn kyselyn mukaan IAF:n tunnisti 44 % vastaajista, mutta seuraavaksi tunnetuimmat puolueet tunnisti vain hieman yli 10 % vastaajista ja useimmat puolueet eivät saavuttaneet tunnettuutta edes viiden prosentin verran. (Center for Strategic Studies, 2003.) Monet puolueista ovat organisoituneet löyhästi yhden tai harvojen ihmisten ympärille. Tämä on ollut mahdollista siksi, että Jordaniassa tarvitaan vain 50 jäsentä puolueen rekisteröimiseksi. Fragmentoituneet ja opportunistiset poliittiset puolueet eivät ole saavuttaneet kansalaisten luottamusta eikä virkavallan uskoa, mutta poliittinen eliitti ei ole tehnyt asian muuttamiseksi merkittäviä muutoksia (Jreisat 1997, 118). Puolueiden kyky muovata toimintalinjojaan tai laatia vaihtoehtoisia poliittisia strategioita on ollut hyvin vähäistä. Puolueiden kyvyttömyys on vaikuttanut myös siihen, että niiden vaikutus julkiseen politiikkaan on ollut marginaalista. (Ks. esim. Jreisat 1997, 127–128; Brunberg 2005, 23, Ottaway 2005, 162; Cheema 2005, 87.)

Veljeskunnan ja IAF:n puolueorganisoitumisen tapa antaa mahdollisuuden suhteellisen laajalle osallistumiselle ja uskottavan poliittisen toiminnan rakentamiselle. Tässä suhteessa Veljeskunnan ja

IAF:N muodostama organisaatio on ollut poikkeuksellinen Jordaniassa, sillä puolueet ovat pääsääntöisesti epäonnistuneet merkittävän ruohonjuuritason kannatuksen tavoittelemisessa ja laajojen kansanjoukkojen mobilisoimisessa. Veljeskunnan organisoitumis- ja mobilisaatiokyky ovatkin olleet tehokkaimpia Jordaniassa. Puolueella on useita alaosastoja ympäri maata, suhteellisen laaja jäsenmäärä, säännöllisiä kokoontumisia ja määräaikaista pidettäviä sisäisiä vaaleja.¹¹ (Azem 1997, 120; Brand 1995, 163.) Tämentyyppinen puolue-toiminta – konkreettinen tekeminen ja osallistuminen – vahvistaa poliittisten käytäntöjen oppimista.

Demokraattisen toiminnan ja siihen liittyen vaaliosallistumisen keskeisiä ulottuvuuksia on erilaisen ohjelmallisten ajatusten rakentaminen ja niiden kautta toimiminen. Puolueet nostavat tärkeinä pitämiään asioita poliittiseen keskusteluun ja tarjoavat ideologiaan kehystettyä tietoa ajankohtaisista yhteiskunnallisista asioista (Aarnio 1998, 5). Veljeskunta ja IAF ovat toimineet jo pitkään ja ne ovat tuottaneet puolueohjelmia, strategisia linjanvetoja ja erilaisia kannanottoja, joiden kautta sitoudutaan pitkäjänteiseen toimintaan. Näiden kautta organisaatio on joutunut miettimään laajasti poliittiseen toimintaan ja sisältöihin kuuluvia asioita. Puolueohjelmakirjoittaminen siihen liittyvine kommunikatiomuotoineen vahvistaa ja osaltaan luo puolueen olemassaolon oikeutta (ks. Aarnio 1998, 12).¹²

Demokraattinen prosessi onkin myös *intellektuaalinen prosessi*. Poliittisten toimijoiden, jotka ovat mukana prosessissa, täytyy olla myös intellektuaalisesti kyvykkäitä esimerkiksi rakentamaan poliittisia tavoitteita tai muodostamaan strategisia linjanvetoja. Kyse on *poliittisten taitojen hallitsemisesta* (ks. tarkemmin Lipset 1964, 365–367), joka on edellytyksenä poliittisesti toimimiselle. Carl Cohen (1971, 55, 156–169) mainitsee rationaaliteetin yhtenä demokratian edellytyksenä: poliittisen toimijan täytyy kyetä formuloimaan periaatteita yhteisestä hallinnasta ja kyetä myös toteut-

¹⁰ Vaalit ja vaaliosallistuminen antavat myös muunlaisia ”kortteja pelattavaksi” ja avaavat uusia keskustelun kenttiä: esimerkiksi vaalijärjestelyt ovat avoimia keskustelulle ja hallinnon haastamiselle. (Posusney 2005b, 108–109.)

¹¹ IAF:n kyky ulottaa toimintansa laajasti ja tehokkaasti eri aloille on aiheuttanut myös huolta, koska puolueen ylivoimaisuutta muihin puolueisiin pidetään jopa uhkana poliittiselle pluralismille.

¹² Monet Jordanian parlamentin edustajista edustaa heimoja. Tällöin politiikka rakentuu pikemminkin tietyn ihmisryhmän edustamiselle kuin ideologisille valinnoille, mikä vaikuttaa myös poliittisen ajattelun kehittymiseen: tällainen politiikka ei vaadi kovin syvällistä ohjelmallista ajattelua. (Ks. Langohr 2005, 205.)

tamaan näitä periaatteita käytännössä. Voidaan puhua myös Shabbir Cheeman (2005, 42–43, 86) mukaisesti ”äänestäjien kasvattamisesta”, joka merkitsee äänestämisen ja vaalien merkityksen osoittamista demokratian kehitykselle. Puoluetoiminta on tapa tehdä tällaista kasvatusyötä. Veljeskunnan ja IAF:n jäseniä pidetään kyvykkäinä ja koulutettuna, ja näin ollen osavina yhteiskunnallisina toimijoina (vrt. esim. Wictorowics 2001, 79).

Demokraattisten järjestelmien keskeinen piirre on avoin *kilpailu* erilaisten vaihtoehtojen ja niitä kannattavien toimijoiden välillä. Vaikka Veljeskunta ja IAF ovat olleet omalla tasollaan poliittisen toiminnan suhteen ja monet puolueet ovat heikosti varustautuneet poliittiseen kilpailuun, poliittinen avautuminen on kuitenkin merkinnyt poliittisen diskurssin laajentumista. Kuten Mansoor Moaddel mainitsee, uusien puolueiden esiinmarssi, erilaisten lehtien ja aikakausjulkaisujen julkaiseminen, vaalikilpailu ja parlamenttikeskustelut ovat joka tapauksessa luoneet ”pluralistiset intellektuaaliset markkinat”. Ylivoimaisuudestaan huolimatta myös Veljeskunta ja IAF ovat joutuneet kilpailuasetelmaan, joka on toisaalta vahvistanut liikkeen omaa ideologista kehitystä. (Moaddel 2002, 537.)

Kilpailuun kuuluu myös toimiminen oppositiossa, mikä on yksi demokraattisen järjestelmän keskeisimpiä ulottuvuuksia. Määritelmällisesti *oppositio* kyseenalaistaa hallituksen politiikkaa muuttaakseen sen suuntaa tai jopa pyrkiäkseen valtaan. Opposition ja valtaapitävien välinen kanssakäyminen on terveen demokratian merkki, ja valtaapitävien tapa kohdella oppositiota on demokraatioiden ”litmustesti” (Dieterich 2002, 127). IAF on omalla olemassaolollaan pystynyt tuottamaan suhteellisen vakiintunutta oppositiotuomintaa, jonka olemassaolo Lähi-idän poliittisessa kontekstissa on normaalisti poikkeuksellista.¹³ Samalla puolue on saavuttanut yleisestikin jalansijaa opposition toiminnan muovaajana. Jordanian oppositiotuomijat ovat IAF:n johdolla pystyneet yhä enemmän kommunikoimaan keskenään ja tekemään yhteistyötä joidenkin asioiden suhteen, huolimatta ryhmittymien

välisistä ideologisista ja toiminnallisista eroista (ks. *Democracy: Rising Tide or Miracle?* 2005, 6; Lust-Okar 2005, 162).

Stabiiliteetin ja legitimitietin rakentuminen

Tärkeä demokraattiseen kehitykseen vaikuttava piirre Veljeskunnan ja IAF:n toiminnassa on ollut toiminnan *jatkuvuus* ja siihen liittyvä *ennustettavuus*. Byrokraattiset *instituutiot* ja vakiintuneet käytännöt edesauttavat organisaatioiden sisäisen koheesion rakentumista. Samalla ne edistävät tasa-arvoisempaa kohtelua ihmisten välillä, koska erilaisia yhdenmukaistavia standardeja syntyy ja niitä sovelletaan. Byrokratia edesauttaa myös rationaalisen ja ennustettavan hallinnon muotoutumista (vrt. esim. Lipset 1964, 29, 359). Najib Ghabdian mukaan se, että islamistit ovat pystyneet rauhanomaiseen rinnakkaineloon hallinnon kanssa, on ollut stabilisoiva tekijä Jordanian poliittisessa elämässä (Ghabdian 1997, 126). Osittaisen inklusion kautta myös ennustettavuus on rakentunut paremmin kuin monissa muissa arabimaissa, joissa islamistinen politiikka on tuonut epävarmuutta koko poliittiseen prosessiin.

Veljeskunnan ja valtaapitävän kuningashuoneen välisten suhteiden kehittymistä voidaan tarkastella *luottamuksen* idean kautta. Luottamus voidaan määritellä tietynlaiseksi odotukseksi, joka nousee yhteisöstä ja perustuu jaettuun normeihin (ks. Renger 1997, 482). Luottamus viittaakin tulevaisuuteen ja sen ennustettavuuteen (Ilmonen & Jokinen 2002, 90): se antaa uskoa sosiaalisten käytäntöjen ja tilanteiden jatkuvuuteen. Luottamus voi perustua esimerkiksi taloudellisiin, poliittisiin tai turvallisuuteen liittyviin yhteisiin tavoitteisiin (ks. Davern 1997; Messner 1997, 267–277). Monissa Lähi-idän maissa islamistiset liikkeet ovat maanalaista liikkeitä, jotka ovat pystyneet toimimaan poliittisten prosessien puitteissa vain ajoittain. Jordanian tilanne on erilainen toisaalta siksi, että maa on ollut hallinnoltaan suhteellisen stabiili vuosikymmenien ajan. Kuningashuone ja Muslimiveljeskunta ovat toimineet toistensa kanssa jo kauan. Molemmilla osapuolilla on luottamus vastapuolen toimintaan, mikä on antanut toiminnalle jatkuvuuden leiman.¹⁴ Veljeskunnan tuntemaa luottamusta

¹³ Tähän liittyy myös IAF:n sisällä tapahtuva poliittisten ristiriitojen ja näkemysten olemassaolo. Puolue ei ole yhden näkemysten organisaatio niin kuin monet Lähi-idän poliittisista puolueista ovat, vaan puolue on joutunut ratkomaan eri tavoin sisäisiä näkemysristiriitoja ja muodostamaan yhtenäisiä poliittisia kantoja ulospäin. (Ks. esim. Tamini 1999, 9–10; Moaddel 2002, 543–544.)

¹⁴ IAF:ssa on myös tunnustettu Jordanian suhteellinen poliittinen vapaus verrattuna alueen muihin maihin (ks. esim. *Interview with Zaki Bin Arshid...*, 24.5.2006).

on lisännyt monarkin tapa integroida Veljeskuntaan kuuluvia ihmisiä tärkeisiin valtiollisiin tehtäviin (ks. Moaddel 2002, 533–534, 550). Veljeskunta on lisäksi toiminut tietyissä konfliktitilanteissa hallinnon ja kansalaisten välillä stabiliteetin rakentajana; hallinto on tukeutunut organisaatioon esimerkiksi vuosien 1989 ja 1996 levottomuuksissa (Wictorowics 2001, 96). Luottamuksen syntyminen Lähi-idän kontekstissa – erityisesti islamistien liikkeiden ja valtaapitävien välillä – ei ole itsestään selvää, mutta Jordanian tapauksessa se on onnistunut ainakin jossain määrin.

Luottamus näyttäytyy kansalaisten uskona poliittisia toimijoita kohtaan, mihin liittyy puolestaan *motivaatio* toimia poliittisesti (Berelson ym.. 1954, 463). Jordaniassa, kuten yleisemminkin Lähi-idän maissa, poliittinen osallistuminen rajoittuu harvoin ihmisiin. IAF on tässä mielessä poikkeuksellinen: puolueen toimijat ja sen kannattajat ovat suhteellisen motivoituneita ja valmiita esimerkiksi lukemaan poliittisia tekstejä, toimimaan ehdokkaina vaaleissa ja argumentoimaan politiikasta (vrt. Berelson ym.. 1954, 463).

Veljeskunnan ja valtion välinen luottamus perustuu myös avoimuuteen molempien osapuolten toiminnan suhteen. Veljeskunta – toisin kuin monet muut islamistiset liikkeet – on toiminut avoimesti ja sen aktiviteetit ovat olleet *julkisia* (ks. Hourani 1997, 264–265). Liikkeen toiminta on myös laajemmin pakottanut julkisuuden tuomista politiikan areenalle. Toiminta oppositiossa ja ”poliittisena tarkkailijana” on siis merkinnyt poliittisen toiminnan lisääntyvää *läpinäkyvyyttä* ja avautumista demokraattisille prosesseille. Kuten Najib Ghadbian mainitsee, osittainkin vapauden harjoittaminen ja demokraattinen apparaatti on parempi kuin ei mitään. Maailmalla tapahtuneet demokraattiset koelut ovat osoittaneet, että mitä enemmän vapautta ihmiset saavat, sitä korkeammat ovat heidän odotuksensa osallistumisen suhteen. (Ghadbian 1997, 135.) Veljeskunnan toiminta on ollut siis osa demokraattisten odotusten luomista, jossa ”altistutaan” ja sitoudutaan demokratialle ja sen periaatteille (vrt. Hamzawy 2005, 7). Carl Cohenin (1971, 180) mukaan demokratiassa onkin keskeistä kansalaisten halukkuus tehdä kompromisseja keskinäisten erojen suhteen. Veljeskunnan ja IAF:n osallisuus poliittisiin prosesseihin on tuonut *uskottavuutta* koko Jordanian poliittiseen prosessiin. Erilaisten toimijoiden osallisuus politiikkaan vie osaltaan demokraattista kehitystä eteenpäin. Jos

islamistien ja erityisesti Veljeskunnan ja IAF:n osallisuutta ei olisi olemassa, silloin poliittinen prosessi ja demokratian toteutuminen olisi ollut vääjäämättä vajaampaa.

Poliittisen äänen ja osallistumisen laajentuminen

Veljeskunnan ja IAF:n poliittinen toiminta on ollut osa prosessia, jossa politiikan agendan luominen ei ole jäänyt vain eliitin tehtäväksi, vaan se on entistä enemmän ollut mahdollista myös muille toimijoille. Poliitiikan tilaa on tällä tavalla laajennettu ja valtaapitävää hallintoa haastetaan yhä enemmän poliittisen tilan avaamiseen (vrt. Nasr 1997, 135). Tässä yhteydessä on merkityksellistä ottaa esiin Veljeskunnan toiminta *kansalaisyhteiskunnan* tasolla. Islamilaiset liikkeet ovat monissa maissa voineet toimia pelkästään ei-poliittisina organisaatioina, jolloin niiden toiminta on kanavoitunut yleishyödyllisen toiminnan piiriin. Toisaalta kansalaisjärjestötoimintaa ja poliittista toimintaa ei ole syytä irrottaa toisistaan liian voimakkaasti: esimerkiksi Vickie Langohrin (2005, 194) mukaan kansalaisjärjestöjen ja puolueiden pitäisi nähdä yhdessä muodostavan opposition. Tässä mielessä sosiaaliseen toimintaan orientoitunut Muslimiveljeskunta ja IAF sen poliittisena siipenä pikemminkin täydentävät toisiaan kuin ovat erillisiä. Muslimiveljeskunnan aktiivinen toiminta kansalaisyhteiskunnan tasolla on avannut tietä myös puoluepoliittiselle aktiivisuudelle. Toisaalta Veljeskunnan toiminta kansalaisjärjestöjen piirissä on mahdollistanut toimimisen politiikan ”harmaalla alueella”, jossa sivutaan poliittisesti merkityksellisiä teemoja ilman primaaria poliittista tarkoitusta. (Ks. esim. Langohr 2005, 216; Hammad 1997, 169–192; Wictorowicz 1999, 606–620; Wictorowics 2001, 31.)

Waleed Hammadin mielestä on ilmeistä, että sitoutuminen sosiaaliseen toimintaan ja hyväntekeväisyystyöhön on merkittävästi auttanut promovimaan Veljeskuntaa ja vahvistamaan sen poliittista merkitystä (Hammad 1997, 180–181). Hyväntekeväisyystyö antaa mahdollisuuden tavata kansanjoukkoja ja saavuttaa heidän luottamuksensa. Kansalaisyhteiskunnan toiminnot edistävät kollektiivisen toiminnan mahdollisuuksia: erilaiset ryhmät (järjestöt, klubit, killat ja ammattiyhdistykset) pystyvät muodostamaan mielipiteitä ja toimimaan muiden ryhmien ja valtielinten kanssa. Tällainen toiminta voi toimia puskurina valtion ja kansalaisten välillä. (Norton 1995, 7) Kansalaisyhteiskunta-

toiminta on samalla myös *sosiaalistamista* demokraattisiin normeihin; ”tekemällä oppii” (Kassay 2002, 48). Kansalaisjärjestötoiminta vaikuttaa demokraattiseen kehitykseen epäsuorasti. Toiminnan kautta saadaan uusia ja erilaisia ihmisiä *toimimaan yhteiskunnallisesti* ja yhteisöllisesti. Erilaiset kokoukset ja toiminnot ovat aina mahdollisuus ”puhua politiikkaa”, kuten Quintan Wictorowics (2001, 40) mainitsee.

Yhdyntyyppiseen sosiaaliseen toimintaan osallistuminen vahvistaa osallistumista myös muuhun toimintaan: ei-poliittinen toiminta vahvistaa potentiaalisesti myös poliittista toimintaa (ks. Lipset 1964, 195–196). Kansalaisjärjestöjen kautta ihmiset pystyvät saamaan tietoa ja näkemyksiä erilaisista yhteiskunnallisista asioista, kuten koulutukseen tai taloudelliseen toimintaan liittyvistä mahdollisuuksista. Tätä kautta avautuu tilaisuuksia tietoisuuden kasvattamiselle myös yhteiskunnallisesta toiminnasta. Erityisesti naisten osalta se laajentaa toiminnan mahdollisuuksia: Lähi-idän yhteiskunnissa naisilla ei ole monia vaihtoehtoja toimia julkisella sektorilla, mutta yhä kasvava määrä kansalaisjärjestöjä antaa *väylän osallisuudelle ja osallistumiselle*. (Ks. esim. Cheema 2005, 14–15.) Kansalaisjärjestöt edesauttavat siis osaltaan poliittista sosialisatiota (Emerson 1972, 267).

Tosin on huomattava, että kansalaisyhteiskuntaan panostaminen ei ole välttämättä tuottanut niin suuria positiivisia vaikutuksia kuin asian tukijat olisivat halunneet. Kansalaisyhteiskunnan kehittyminen ei yksinään pysty tuottamaan demokratisoimiskehitystä, jos muut edellytykset puuttuvat (ks. esim. Brunberg 2005, 34; Hawthorne 2005, 105; Wiktorowics 2001, 3). Siitä huolimatta kansalaisyhteiskunnan kehittyminen on tärkeää, koska jos muut edellytykset demokratisoitumiselle tai hallinnon muutokselle ovat olemassa, olemassa oleva ja kehittynyt kansalaisyhteiskunnan sfääri voi edesauttaa ja vahvistaa demokratisoitumisen prosessia (vrt. Cheema 2005, 132).

IAF:n toiminta on kansallisesti painottunutta, mutta se toimii myös kansainvälisen ja globaalitason kautta. IAF on niin merkityksellinen poliittinen toimija Jordaniassa, että sen asema on huomioitu myös maan rajojen ulkopuolella. IAF pystyy olemaan varteenotettava opposition ja islamilaisen ulottuvuuden ääni kansallisesti ja kansainvälisesti. (Ks. Gharaibeh 1997, 57–60.)¹⁵ Kansainvälisen ulottuvuuden kautta kansallinen taso sidotaan laajempaan globaaliin kontekstiin, jossa keskinäis-

riippuvuuden takia ei voida enää toimia mielivaltaisesti tai täysin piittaamattomasti. Jordania on osa globaalia maailmaa, jossa asioita ei voida piilottaa kansallisten rajojen sisään. (Vrt. Makhadmeh 1996, 32.) Jordanian valtiotoimijat ovat onnistuneesti osanneet hyödyntää kansainvälistä mediaa ja kansainvälisen yhteisön normatiivisia lähtökohtia. Tämä on perustunut pääosin kuningas Husseinin ja kuningas Abdullahin henkilökohtaisiin ominaisuuksiin ja toimintatapoihin (esimerkiksi karisma ja hyvät henkilökohtaiset suhteet ulkomaailmaan). Muslimiveljeskunta ja IAF ovat toimineet monissa kansainvälisistä huomiota saaneissa tilanteissa islamistien *äänenkannattajana*.¹⁶ Liike on määritellyt kantansa useisiin asioihin, ja toiminut ”vakavasti otettavana” subjektina. Voidaan puhua jonkinlaisen *edustuksellisen subjektuuden* rakentumisesta.

Demokraattisen muutoksen haasteet

Veljeskunnan ja IAF:n toiminnasta on siis löydetävissä useita myönteisiä askeleita demokratisoitumisen suuntaan. Toisaalta liikkeen toiminnassa on demokratisoitumisen kannalta monia haasteellisia ulottuvuuksia. Osallistuminen vaaleihin ja valtioliisiin toimintoihin on islamisteille kaksiteräinen miekka. Vaalien ja osallistumisen kautta otetaan nimitään se riski, että menestys voidaan myös menettää (ks. Fuller 2005, 45). Onkin aiheellista kysyä, onko IAF:llä todellista halua siirtyä valta-asemiin, vaikka niitä olisi tarjolla. Sijoittautuminen opposition antaa mahdollisuuden toimia kriittisenä äänenä valtiollisessa politiikassa ilman poliittisen vastuun rasitetta. Mikäli liike olisi todellisessa poliittisessa vastuussa, se joutuisi kantamaan myös

¹⁵ Muslimiveljeskunta on enemmän tai vähemmän likeisessä suhteessa ”emopuolueeseensa” eli egyptiläiseen Muslimiveljeskuntaan, joka edustaa keskiötä liikkeessä, johon muut Veljeskunnat ovat yhteydessä. Jordanian Veljeskunnalla on toisaalta kansallinen hallinto ja toisaalta yhteys rajat ylittävään liikkeeseen. (Ks. Awad 1997, 81–82.) Tämän tyyppinen toiminta antaa laajempaa pohjaa ja kehittää byrokraattisten käytäntöjen ymmärtämistä.

¹⁶ Tähän kansainväliseen asemaan liittyy myös se, että IAF ja Muslimiveljeskunta ovat osa kansainvälistä Muslimiveljeskunta-organisaatiota, ja toimii yhteydessä muihin kansallisiin organisaatioihin. Toimintaa tehdään myös länsimaissa: Lontoossa sijaitsee yhteisön läntinen päämaja ja yhteisöllä on myös yhteiset englanninkieliset sivustot (www.IkhwanWeb.com)

poliittisen vastuun ikävät puolet, mikä saattaisi vähentää kannatusta.

Kuten Hani Hourani vaatii, islamilaisen liikkeen pitäisi tehdä lopullinen ratkaisu osallisuudestaan hallintaan. Sen pitäisi hyväksyä poliittisen osallistumisen periaate niin hallitus- kuin parlamenttitaollakin saadakseen enemmän valtaa. Tämä periaate pitäisi hyväksyä tavoitteena sekä mekanismina ohjelmien toteuttamiseksi. Muutoin puheet maan ongelmien ja kriisien käytännön ratkaisuista ovat pikemminkin iskulauseita ja intellektuaalisen toiminnan harjoittamista ilman käytännön hyötyä. (Hourani 1997, 277–278.) Demokratian perusperiaate eli hallinnon muuttaminen vaalien kautta ei Jordaniassa kuitenkaan edelleenkään toteudu. Vaalit eivät takaa demokratiaa, vaan niihin pitäisi liittyä myös todellinen vallanvaihdon mahdollisuus (vrt. Brumberg 2005, 22–23).

Valtioeliitille luotettavan oppositio toimijan olemassaolo on funktionaalista. Sen kautta pystytään kanavoimaan hankalia keskusteluja ja kysymyksiä ilman todellista vaaraa. Molemmat toimijaryhmät ovat sen verran riippuvaisia toisistaan, että liian hankalat manööverit vaarantaisivat järjestelmän stabiiliuden. Jordanian perinteinen oppositio (muun muassa baathistit, kommunistit ja muut vasemmistolit) on korostanut monarkian vallan pienentämistä ja uudenlaista hyvinvoinnin jakamista. Nämä vaatimukset eivät kuitenkaan ole olleet Veljeskunnan agendalla (Singh 2002, 66.) Vuoden 1989 vaalit olivat otolliset myös monarkin näkökulmasta, koska oppositio valta-asetat olivat siirtyneet vasemmistosta islamilaiseen konservatismiin, erityisesti Veljeskunnan suuntaan. Veljeskunta näyttäytyi kuningashuoneen kannalta vanhana tukijana, jonka yhteys kuningashuoneeseen ulottuu aina vuoden 1957 kriisiin. Toisaalta myös Veljeskunta tunnisti yhtenevät intressit monarkin kanssa. Monarkille sen edistyksellinen, muttei vallankumouksellinen (”evolutionary, not revolutionary”) islamilainen suuntaus oli sopiva. (Singh 2002, 76–77)

Vaikka Veljeskunta ja IAF ovat olleet Jordanian hallitusten teräviä kriitikkoja, ne eivät ole koskaan todella haastaneet kuningashuoneen legitimitiä. Päinvastoin, liikkeen jäsenet tietävät, että heidän olemassaolonsa on tiukasti yhteydessä monarkin hyvään tahtoon ja se voisi olla uhattuna, jos he hyökkäisivät kuningasta vastaan. (Dieterich 2002, 138.) Augustus Nortonin mukaan ei-demokraattiset hallitukset ovat laskelmoineet, että poliittinen

reformi on hyvä eloonjäämisstrategia, ja tämän vuoksi ne ovat edesauttaneet kohtuullisen rehellisiä vaaleja (Norton 1995, 3, 5). Liberalisoituminen voidaankin nähdä ”puolustuksellisen demokratisoitumisena”, joka on hallinnon eloonjäämisstrategia. (Singh 2002, 76: ks. myös Brand 1995, 148–151, vrt. *Democracy: Rising Tide or Miracle?* 2005, 5–6.)

Islamistien osallisuus poliittisissa prosesseissa luo siis tiettyä optimismia, mutta ei muuta sitä tosiasiaa, että Jordanian poliittinen järjestelmä on edelleen varsin epädemokraattisessa tilassa. Tässä yhteydessä voikin puhua parlamentaarista hallinnosta autoritaarisessa valtiossa (Farsoun ja Port Wiktorowiczin mukaan, 1999, 607). Autoritaarisuus ei perustu väkivaltakoneiston toimintaan, vaan sosiaalinen kontrolli rakentuu hallinnollisten menettelytapojen, legaalisten koodien ja epämuodollisten käytäntöjen monimutkaisesta kokonaisuudesta. Kontrolli perustuukin lähinnä byrokraatiaan, ei niinkään sotilaallisiin ja totalitaariisiin instrumentteihin (*mukharabatiin*). Koska vaaleja pidetään ja poliittista osallistumista on laajennettu, hallinto voi osoittaa konkreettisia asteittaisen demokratian indikaattoreita. (Wiktorowicz 2002, 111–112; Wiktorowicz 2001, 20.)

Konsensuaalisen tilanteen jatkuminen ei ole kuitenkaan itsestään selvää. Islamistinen politiikka on kuohuntavaiheessa, eikä sen radikalisoituminen Jordaniankaan kaltaisissa suhteellisen rauhallisissa ja vakaissa oloissa ole poissuljettua. Maltillinenkin islamilainen politiikka on tasapainoilua pragmatismiin ja ekstremismin välillä. Nykyinen globaali ääri-islamilainen diskurssi resonoi huonossa asemassa olevien ihmisten ajatusten kanssa; samalla tavalla myös Muslimiveljeskunnan toiminta antaa mahdollisuuden ihmisille ”olla jotain jonain päivänä” (Washington Post, 13.4.2006).¹⁷

¹⁷ Kesällä 2006 tapahtui pieni, mutta merkityksellinen välikohtaus, kun neljä IAF:n kansanedustajaa kävi surunvalittelukäynnillä Irakissa tärkeän aseman saavuttaneen jordanilaisen terroristin al-Zarqawin sukulaisten luona yhdysvaltalaisen sotilaiden surmattua tämän. Surunvalitteluvierailu aiheutti kuohuntaa niin hallinnon kuin kansalaistenkin suunnalta. IAF:n edustajien nähtiin vakavalla tavalla pettäneen olemassa olevan luottamuksen ilmapiiriin islamistien ja muiden välillä.

Johtopäätökset

Poliittisen islamin ja islamismien yhteydessä kiinnostuksen kohteena ovat useimmiten äärimmäiset ja väkivaltaiset muodot. Selvästi vähemmälle huomiolle on jätetty ne islamilaiset liikkeet, jotka ovat vaikuttaneet yhteiskuntiinsa positiivisella tavalla. Tässä artikkelissa tarkastelussa ollut jordanalainen Muslimiveljeskunta ja sen poliittinen siipi IAF eivät muodosta ongelmatonta organisaatiota demokratisoitumisen suhteen, eikä niitä voi nähdä pelkääjänä positiivisessa valossa. Tästä huolimatta liike toiminut tavalla, joka on mahdollistanut myönteisiä kehityskulkuja maan poliittisessa elämässä.

Islamin merkitystä demokratisoitumisen suhteen ei pidä tarkastella niinkään islamilaisen politiikan toteutumisen kautta. Islamilaista politiikkaa kritisoidaan väittämällä, että kerran valtaan päästyään islamistit eivät itse noudattaisi demokraattista järjestelmää ja että demokratia on heille vain välivaihe ennen islamilaisen hallinnon toteuttamista. Tällainen kritiikki on usein varsin abstraktia, ja siinä oletetaan, että potentiaalinen islamilainen järjestys tulisi ”puhtaalle pöydälle”. Kuitenkin olemassa oleva poliittinen rakenne määrittelee usein pitkälti sen kehityskulun, mikä kussakin maassa on mahdollista. Iranin kaltaiset vallankumoukset ovat äärimmäisiä poikkeuksia – kuin myös Irakin ulkopäin pakotettu demokratisoitumisprosessi. Islamilaisen politiikan kehitys ei ole kumouksissa, vaan sopeutumisessa hyvin pragmaattisella tavalla ole-

massa olevaan järjestykseen ja sen mahdollistamiin toimintatapoihin.

Myös Veljeskunnan ja IAF:n toimintaa pitää katsoa suhteessa Jordanian politiikan kokonaisuuteen. Vaikka Jordania on Lähi-idän kontekstissa edistyksellinen valtio poliittisen toiminnan ja demokraattisten prosessien suhteen, sielläkin ruohonjuuritason toiminta on varsin vaatimatonta. Veljeskunta ja IAF ovat tässä mielessä poikkeuksellisia verrattuna suurimpaan osaan muita puolueita. Organisaatio on pystynyt vakiinnuttamaan tiettyjä toiminnan tapoja, jotka luovat kokonaisuuteen jatkuvuutta ja ennustettavuutta. Demokratian kehityksen kannalta nämä piirteet ovat keskeisiä, koska epästabiilisuus ja poliittisen toiminnan ohuus eivät anna edellytyksiä rakentaa kestäväää poliittista konstellatiota.

Islamistit ovat vallanneet merkittävän osan Lähi-idän poliittisesta keskustelusta. Islamistisia organisaatioita ei voida poistaa politiikan todellisuudesta – olivatpa ne tekemisen tavoiltaan tai ideologioiltaan millaisia tahansa. Tällöin olisikin tarkasteltava niitä mahdollisuuksia, joiden puitteissa islamistien osallistuminen poliittisiin prosesseihin tuottaisi myönteisiä vaikutuksia demokratisoitumiskehitykselle eri maissa. Tulevaisuuden kannalta olisi keskeistä saada sitoutettua erityisesti maltilliset islamistit demokraattisiin poliittisiin prosesseihin. Maltillisen islamin vahvistaminen saattaa olla parempi vaihtoehto kuin keskittyminen terroristisen islamin kitkemiseen.

LÄHTEET

- Aarnio, Eeva. 1998. Aatteen lipusta hallitun kamppailun foorumiksi. Periaatteellinen puolueohjelma harjaannuttamisen ja poliittisen pätevoitymisen näyttämönä. *Politiikka* 40:1, 4–21.
- Arab Human Development Report*. 2002. Creating Opportunities for Future Generations. United Nations Development Programme. Arabic Fund for Economic and Social Development.
- Awad, Taleb. 1997. The Organizational Structure of the Muslim Brotherhood. Teoksessa Jillian Schwedler (toim.) *Islamic Movements in Jordan*. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center & Sindbad Publishing House.
- Azem, Ahmad Jamil. 1997. The Islamic Action Front Party. Teoksessa Jillian Schwedler (toim.) *Islamic Movements in Jordan*. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center & Sindbad Publishing House.
- Ayubi, Nazih N. 1995. *Over-stating the Arab State. Politics and Society in the Middle East*. London & New York: I.B.Tauris.
- Berelson, Bernard, Paul Lazarsfeld & William McPhee. 1954. *Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. : University of Chicago Press.
- Brand, Laurie. 1995. ”In the Beginning was the State...”: The Quest for Civil Society in Jordan. Teoksessa Augustus Richard Norton (toim.) *Civil Society in the Middle East*. Leiden: E.J.Brill.
- Brownlee, Jason. 2005. Political Crisis and Restabilization: Iraq, Libya, Syria, and Tunisia. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- Brunberg, Daniel & Diamond, Larry. 2003. Introduction. Teoksessa Larry Diamond (toim.) *Islam and Democracy in the Middle East*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Brumberg, Daniel. 2005. Liberalization versus Democracy. Teoksessa Thomas Carothers & Marina Ottaway (toim.) *Uncharted Journey. Promoting Democracy in the Middle*

- East. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Carother, Thomas & Ottaway, Marina. 2005. The New Democracy Imperative. Teoksessa Thomas Carothers & Marina Ottaway (toim.) *Uncharted Journey. Promoting Democracy in the Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Center for Strategic Studies 2003. Poll # 33: *Democracy in Jordan 2003*. Public Opinion Polls.
- Cheema, G. Shabbir. 2005. *Building Democratic Institutions. Governance Reform in Developing Countries*. Bloomfield: Kumarian Press.
- Cohen, Carl. 1971. *Democracy*. Athens: University of Athens Press.
- Davern, Michael. 1997. Social Networks and Economic Sociology: A Proposed Research Agenda for a More Complete Social Science. *American Journal of Economics & Sociology* 56:3, 287–.
- Democracy: Rising Tide or Mirage?* 2005. Keskustelu: Marina S. Ottaway, Jillian Schwedler, Shibley Telhami, Saad Eddin Ibrahim. Moderating Chas. W. Freeman. *Middle East Policy*. XII:2, 1–27.
- Dieterich, Renate. 2002. The Weakness of the ruled is the strength of the ruler. The role of the opposition in contemporary Jordan. Teoksessa George Joffé (toim.) *Jordan in transition 1990–2000*. London: Hurst & Company.
- Emerson, Rupert. 1972. Parties and National Integration in Africa. Teoksessa Joseph LaPalombara & Myron Weiner (toim.) *Political Parties and Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Esposito, John L. & Voll, John O. 1996. *Islam and Democracy*. New York: Oxford University Press.
- Fuller, Graham. 2005. Islamists and Democracy. Teoksessa Thomas Carothers & Marina Ottaway (toim.) *Uncharted Journey. Promoting Democracy in the Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Gerner, Deborah 2003. Middle Eastern Politics. Teoksessa Deborah Gerner & Jillian Schwedler (toim.) *Understanding the Contemporary Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Ghadbian, Najib. 1997. *Democratization and the Islamic Challenge in the Arab World*. Boulder & Oxford: Westview Press.
- Gharaibeh, Ibrahim. 1997. *Islamic Brotherhood in Jordan 1946–1996*. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center.
- Hammad, Waleed. 1997. Islamists and Charitable Work. Teoksessa Jillian Schwedler (toim.) *Islamic Movements in Jordan*. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center & Sindbad Publishing House.
- Hamzawy, Amr. 2005. *The Key to Arab Reform: Moderate Islamists*. Carnegie Endowment for International Peace. Policy Brief, August 2005.
- Hawthorne, Amy. 2005. Is Civil Society the Answer? Teoksessa Thomas Carothers & Marina Ottaway (toim.) *Uncharted Journey. Promoting Democracy in the Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Herb, Michael. 2005. Princes, Parliaments, and the Prospects for Democracy in the Gulf. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- Hourani, Hani. 1997. The Future of the Islamic Movement in Jordan. Teoksessa Jillian Schwedler (toim.) *Islamic Movements in Jordan*. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center & Sindbad Publishing House.
- Hudson, Michael C. 1994. Arab Regimes and Democratization: Responses to the Challenge of Political Islam. *The International Spectator* XXIX: 4, 3–27.
- Ilmonen, Kaj & Jokinen, Kimmo. 2002. *Luottamus modernissa maailmassa*. Jyväskylä: Sophi, Jyväskylän yliopisto.
- Interview with Zaki Bin Arshid. Secretary of the ILF in Jordan. 24.5.2006. *IkhwanWeb.com*; katsottu 6.7.2006.
- Jreisat, Jamil E. 1997. *Politics without Process. Administering Development in the Arab World*. Boulder & London: Lynne Rienne Publishers.
- Kassay, Ali. 2002. The effects of external forces on Jordan's process of democratization. Teoksessa George Joffé (toim.) *Jordan in transition 1990–2000*. London: Hurst & Company.
- Kazem, Ali Abduh. 1997. The historic background of the Muslim Brotherhood and its ideological origins. Teoksessa Jillian Schwedler (toim.) *Islamic Movements in Jordan*. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center & Sindbad Publishing House.
- Keshavarzian, Arang. 2005. Contestation Without Democracy: Elite Fragmentation in Iran. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- Langohr, Vickie. 2005. Too Much Civil Society, Too Little Politics? Egypt and Other Liberalizing Arab Regimes. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- LaPalombara, Joseph & Weiner, Myron. 1972. The Origin and Development of Political Parties. Teoksessa Joseph LaPalombara & Myron Weiner (toim.) *Political Parties and Political Development*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Leca, Jean. 1996. Democratization in the Arab World: uncertainty, vulnerability and legitimacy. A tentative conceptualization and some hypotheses. Teoksessa Ghassan Salamé (toim.) *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*. London & New York: I.B.Tauris.
- Lipset, Seymour Martin. 1964 *Political Man*. London: Mercury Books.
- Lust-Okar, Ellen. 2005. Opposition and Economic Crises in Jordan and Morocco. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- Makhadmeh, Dhiyab. 1996. Jordan's democratic process: international factors and circumstances. Teoksessa Hani Hourani & Hussein Abu-Rumman (toim.) *The Democratic Process in Jordan*. Deliberations of the Conference on the "Democratic Process in Jordan – Realities and Prospects" held in Amman from 31 May until 2 June 1994. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center &

- Sindbad Publishing House.
- Messner, Dirk. 1997. *The Network Society. Economic Development and International Competitiveness as Problems of Social Governance*. London & Portland: Frank Cass.
- Moaddel, Mansoor. 2002. Religion and the State: The Singularity of the Jordanian Religious Experience. *International Journal of Politics* 15:4, 527–568.
- Nasr, S.V.R. 1997. Islamic Opposition in the Political Process: Lessons from Pakistan. Teoksessa John L. Esposito (toim.) *Political Islam. Revolution, Radicalism, or Reform?* Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Norton, Augustus Richard. 1995. Introduction. Teoksessa Augustus Richard Norton (toim.) *Civil Society in the Middle East*. Leiden: E.J.Brill.
- Ottaway, Marina. 2005. The Missing Constituency for Democratic Reform. Teoksessa Thomas Carothers & Marina Ottaway (toim.) *Uncharted Journey. Promoting Democracy in the Middle East*. Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Perelson, Bernard R., Lazarsfeld, Paul F. & McPhee, William N. 2000 (1954) Voting: A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign. Teoksessa Ricardo Blaug ja John Schwarzmantel (toim.) *Democracy: A Reader*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Posusney, Marsha Pripstein. 2005a. Multiparty Elections in the Arab World: Election Rules and Opposition Responses. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- Posusney, Marsha Pripstein. 2005b. The Middle East's Democracy Deficit in Comparative Perspective. Teoksessa Marsha Pripstein Posusney ja Michele Penner Angrist (toim.) *Authoritarianism in the Middle East*. Boulder: Lynne Rienner Publisher.
- Rengger, Nicholas. 1997. The ethics of trust in world politics. *International Affairs* 73:3, 469–487.
- Singh, Ranjit. 2002. Liberalization or democratization? The limits of political reform and civil society in Jordan. Teoksessa George Joffé (toim.) *Jordan in transition 1990–2000*. Hurst & Company: London.
- Sreberny, Annabelle. 2001. Mediated Culture in the Middle East: Diffusion, Democracy, Difficulties. *Gazette* 63:2–3, 101–119.
- Tamini, Azzam. 1999. *Islam and Democracy. Jordan and the Muslim Brotherhood*. www.ikhwanWeb.com; luettu 6.7.2006
- Uwaideh, Muhammed. 1996. Political Islam and democracy. Teoksessa Hani Hourani & Hussein Abu-Rumman (toim.) *The Democratic Process in Jordan*. Deliberations of the Conference on the "Democratic Process in Jordan – Realities and Prospects" held in Amman from 31 May until 2 June 1994. Amman: Al-Urdun Al-Jadid Research Center & Sindbad Publishing House.
- Walker, Martin. 2004. The Democratic Mosaic. *Wilson Quarterly* 28:2, 28–35.
- Washington Post. *Political Islam's Opportunity in Jordan*. 13.4.2006, A16.
- Wictorowicz, Quintan. 1999. The Limits of Democracy in the Middle East: The Case of Jordan. *Middle East Journal* 53:4, 606–620.
- Wictorowicz, Quintan. 2001. *The Management of Islamic Activism. Salafis, the Muslim Brotherhood, and State Power in Jordan*. Albany: State University of New York Press.
- Wictorowicz, Quintan. 2002. Embedded authoritarianism. Bureaucratic power and the limits to non-governmental organizations in Jordan. Teoksessa George Joffé (toim.) *Jordan in transition 1990–2000*. London: Hurst & Company.